

Steunpunt
Monumenten
& Archeologie
Noord-Holland

Van kerkenvisie naar omgevingsplan

Handreiking voor Noord-Hollandse gemeenten

Februari 2022

Inhoud

Inleiding	4
1. Kerkenvisies: achtergrond en doelen	7
2. Kerkenvisies vergeleken	11
3. Kerken in het omgevingsplan	17
3.1 Het omgevingsplan in relatie tot de kerkenvisie	17
3.2 De kerk als functie	18
3.3 Werkingsgebieden voor kerken	19
3.4 Omgevingsplanregels voor kerken	22
3.5 Procesregels (participatie en advisering)	25
Samenvatting en aanbevelingen	28
Noten, literatuur en interviews	30
Colofon	31

Mariakapel, Hoorn

Inleiding

Veel Noord-Hollandse gemeenten zijn op dit moment bezig met het opstellen van een kerkenvisie of hebben die recent afgerond. In hun kerkenvisie kunnen gemeenten een strategische toekomstvisie formuleren voor het religieuze vastgoed en voor de kerkgemeenschappen binnen hun grondgebied. Aanleiding is de Nationale Kerkenaanpak van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

De Omgevingswet biedt mogelijkheden om de ambities die in de kerkenvisies zijn geformuleerd te verankeren in gemeentelijk beleid. Let wel, kerkenvisies richten zich op fysieke én niet-fysieke aspecten van kerken. De Omgevingswet gaat echter alleen over de fysieke leefomgeving. De ruimtelijke en functionele aspecten van de kerkenvisie kunnen hierin dus een plek krijgen, maar sociaal-maatschappelijke ambities niet.

Gemeenten hebben vier kerninstrumenten tot hun beschikking: de omgevingsvisie, het omgevingsplan, het programma en de omgevingsvergunning. Deze handreiking is vooral gericht op het omgevingsplan. Omdat omgevingsvisie en omgevingsplan betrekking hebben op elkaar, besteden we ook daar kort aandacht aan. In de omgevingsvisie wordt de koers uitgezet voor het integrale ruimtelijk beleid op de lange termijn en in het omgevingsplan staan de regels voor de fysieke leefomgeving. Gemeenten hebben tot 2030 om hun omgevingsplan vast te stellen, maar veel gemeenten maken hier nu al een begin mee. Deze handreiking is bedoeld om nu al na te denken over wat je wilt opnemen over de kerken in de eigen gemeente, en op welke wijze dat kan.

Het ligt voor de hand om de conclusies uit de kerkenvisie te verbinden met de omgevingsvisie en het omgevingsplan. Welke ambities uit

de kerkenvisie kunnen hierin een plek krijgen en op welke manier moet dat dan vertaald worden? Deze handreiking gaat over de vertaalslag tussen kerkenvisie, omgevingsvisie en omgevingsplan.

In het eerste deel worden de ambities benoemd die gemeenten voor hun kerken hebben geformuleerd. We hebben daarvoor de (voorlopige) kerkenvisies van Amstelveen, Alkmaar, Den Helder, Hollands Kroon, Hoorn en Zaanstad met elkaar vergeleken, omdat ze door verschillende partijen zijn opgesteld en verschillen in aanpak en uitkomsten. Het tweede deel van deze handreiking gaat over het vertalen van de ambities uit de kerkenvisies in het omgevingsplan – denk aan het vastleggen van een gemeentelijke monumentenstatus, het stimuleren van een passende herbestemming of het beschermen van zichtlijnen op de kerktoren.

Deze handreiking geeft een eerste inzicht in de mogelijke werkwijzen – immers het onderwerp is nog niet compleet en gedetailleerd uitgewerkt, daarvoor zijn de mogelijkheden van het omgevingsplan nog te weinig verkend. Ook als je (nog) niet bezig bent met het omgevingsplan is de handreiking toepasbaar, want de denkwijze biedt tevens mogelijkheden om met de kerkenvisie een voorschot te nemen op een vervolg in het omgevingsplan.

Kerkenvisies gaan over alle gebedshuizen op het gemeentelijk grondgebied. In deze handreiking wordt het begrip ‘kerk’ gehanteerd, hiermee worden alle typen gebedshuizen bedoeld.

1. Kerkenvisies: achtergrond en doelen

Kerkgebouwen kunnen voor een gemeente van grote waarde zijn, vanwege bijvoorbeeld hun sociaal-maatschappelijke betekenis, monumentale waarden of stedenbouwkundige context. Door de secularisatie in Nederland komen steeds meer kerken leeg te staan¹. Sloop of herbestemming is dan de keuze. Vanwege de ruimtelijke en cultuurhistorische betekenis van kerken is het vaak gewenst om sloop te voorkomen en aan te sturen op een zorgvuldig herbestemmingsproces.

Met de nationale kerkenaanpak vraagt het Rijk aandacht voor de problematiek van leegstand bij kerken. Het doel van de aanpak is ‘het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief voor de monumentale kerkgebouwen in Nederland’. Als onderdeel van dit programma heeft het Rijk circa drie miljoen euro beschikbaar gesteld waar Nederlandse gemeenten een beroep op konden doen om een kerkenvisie op te stellen. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) schaaft onder dit programma alle kerkgebouwen in een gemeente, monumentaal en niet-monumentaal, nieuw en oud en ongeacht de geloofsrichting (dus zowel christelijke kerken als moskeeën, synagogen en tempels). Gemeenten kunnen de lijst van objecten uitbreiden met andere gebedshuizen of met ander religieus erfgoed zoals begraafplaatsen, kapellen en kloosters.

Gemeenten hebben uiteenlopende doelen met hun kerkenvisies. Veel kerkenvisies leggen een sterke nadruk op de dialoog en in sommige gemeenten gaat het onderzoeksteam bij alle kerken op bezoek om inzicht te krijgen in de te verwachten problematiek. Een belangrijk doel van kerkenvisies is altijd het behoud van religieus erfgoed. De kerkenvisie wordt daarom vaak aangevraagd bij het Rijk vanuit de afdeling erfgoed, maar raakt ook stedenbouw, ruimtelijke ordening, sociaal domein, cultuur, recreatie et cetera.

Vaak hebben kerkgemeenschappen een belangrijke sociaal-maatschappelijke functie, niet alleen als verbinder in de gemeenschap maar

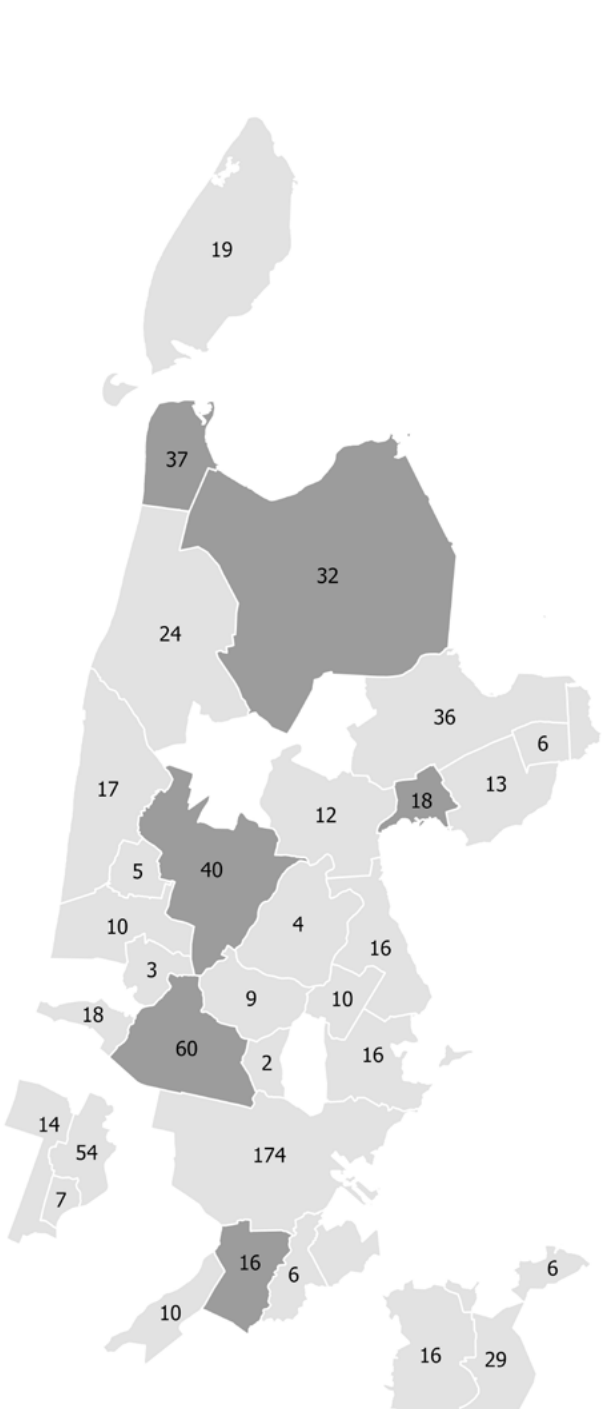
vooral ook door hun diaconale zorg, met daklozenopvang, verslavingszorg en armoedebestrijding. Gemeenten willen dat deze functies behouden blijven als kerken sluiten.

Participatie is een belangrijk onderdeel bij de totstandkoming van de meeste kerkenvisies – kerkeigenaren en kerkbesturen doen actief mee. Dikwijls worden ook erfgoedorganisaties, bewoners en andere belanghebbenden bij het proces betrokken. Dat vraagt om wederzijds vertrouwen tussen de gemeente en belanghebbenden. Essentieel is ook de afstemming met andere collega’s in de gemeente, omdat kerken in een kerkenvisie niet alleen vanuit hun erfgoedbelang benaderd worden, maar ook vanwege andere functies die zij vervullen.

Het eindproduct is afhankelijk van de doelstellingen. Een kerkenvisie hoeft niet per se een geschreven rapport te zijn – hoewel het dat wel vaak is. De inhoud van zo’n rapport kan erg verschillen. Bij sommige gemeenten ligt het accent op het in kaart brengen van de huidige situatie, terwijl andere gemeenten een eigen visie op de kerkenproblematiek ontwikkelen, bijvoorbeeld door zich uit te spreken over de verantwoordelijkheid die de gemeente wil nemen bij het behoud van kerken. Andere uitkomsten zijn een kerkenloket of een jaarlijkse bijeenkomst. Meerdere gemeenten maken samen met de kerkeigenaren een kerkenpaspoort, met daarin de basisinformatie over het kerkgebouw zoals het bouwjaar, de architect, de functie, de gemeenschap, het interieur, de monumentale waarden en de stedenbouwkundige context.

Kerkgebouwen zijn meestal niet erg energiezuinig. Met het verduurzamen van kerken kunnen de exploitatiemogelijkheden worden vergroot en bovendien wordt er vanuit een ethische overtuiging veel aandacht besteed aan verduurzaming.

Enkele kerkenvisies doen ook al uitspraken over ontwikkelscenario’s en transformatiemogelijkheden. Ook de bestuurlijke status van de kerkenvi-

Noord-Hollandse gemeenten met een kerkenvisie	Aantal kerkgebouwen
Aalsmeer	10
Alkmaar	40
Amstelveen	16
Amsterdam	174
Beemster	4
Bergen	17
Beverwijk	18
Bloemendaal	14
Castricum	10
Den Helder	37
Drechterland	13
Edam-Volendam	16
Enkhuizen	17
Haarlem	54
Heemstede	7
Heiloo	5
Hilversum	29
Hollands Kroon	33
Hoorn	18
Huizen	6
Koggenland	12
Medemblik	36
Oostzaan	2
Ouder-Amstel	6
Purmerend	10
Schagen	24
Stede Broec	6
Texel	19
Uitgeest	3
Waterland	16
Wijdemeren	16
Wormerland	9
Zaanstad	60
Totaal	742

Volgens het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) telt de provincie Noord-Holland 904 kerkgebouwen, waarvan er op dit moment nog 608 in gebruik zijn². Noord-Holland is de derde provincie op de ranglijst van het aantal kerken. Koploper is Zuid-Holland (1176), gevolgd door Gelderland (958). Van de 47 Noord-Hollandse gemeenten maken 33 gemeenten een kerkenvisie.

Nicolaaskerk, Krommenie

sie kan verschillen – ze wint aan gewicht als ze wordt vastgesteld door het college van burgemeester en wethouders of de gemeenteraad.

Veel kerkenvisies formuleren de ambities voor de toekomst. In het algemeen zijn er vier soorten ambities te onderscheiden:

- **gebouwwgerichte ambities** zijn vaak gericht op het duurzaam behoud van kerkgebouwen op de lange termijn, met aandacht voor architectonische, stedenbouwkundige of cultuurhistorische waarden;
- **gebruiksgerichte ambities** gaan over het gebruik van kerken, zoals over het stimuleren van passende (neven-)activiteiten in kerkgebouwen of over het aansturen op specifieke functies in kerken na herbestemming;
- **ruimtelijke ambities** hebben te maken met de ruimtelijke waarde van kerken en zijn bijvoorbeeld gericht op het behoud van een stedenbouwkundige situatie (plein, zichtbaarheid) of op het behoud van groen rondom de kerk;
- **sociaal-maatschappelijke ambities** zijn gericht op de sociale kant en gaan over het erkennen van de maatschappelijke betekenis van kerken voor de buurt en de wijk, en over het contact tussen kerken onderling en tussen kerken en gemeenten.

De ambities kunnen uitgewerkt worden in een uitvoeringsprogramma. De vervolgstappen en budgetten zijn afhankelijk van de vraag en behoeftes van de kerkeigenaren én natuurlijk ook van politieke keuzes en budgetten. Sommige gemeenten stellen geld beschikbaar voor een uitvoeringsprogramma, andere niet. Er zijn echter veel ambities waarvoor geen of weinig budget nodig is, denk aan het wijzigen van ruimtelijk beleid of het publiceren van informatie over religieus erfgoed op een gemeentelijke website. Beschikbaarheid van budget is niet altijd een voorwaarde voor een zinvol uitvoeringsprogramma.

De ambities uit kerkenvisies kunnen middels verschillende beleidsinstrumenten verwezenlijkt worden, zoals:

- **juridische beleidsinstrumenten:** bijvoorbeeld een nieuwe beleidsregel voor het behoud van kerkgebouwen. Het omgevingsplan is een juridisch beleidsinstrument;
- **financiële beleidsinstrumenten:** bijvoorbeeld een speciale subsidieregeling voor kerkeigenaren;
- **faciliterende beleidsinstrumenten:** bijvoorbeeld het opzetten van een netwerk met kerkeigenaren.
- **communicatie beleidsinstrumenten:** bijvoorbeeld een brochure over verduurzaming van kerkgebouwen.

2. Kerkenvisies vergeleken

Voor deze handreiking zijn zes (voorlopige) kerkenvisies met elkaar vergeleken. De meeste zijn nog niet definitief vastgesteld, maar ze zijn wel zo ver uitgewerkt dat de ambities in grote lijnen bekend zijn. Hieronder staan de eerste resultaten op een rij.

- **Een gezonde toekomst voor kerkgemeenschappen**
In alle kerkenvisies spreken gemeenten de wens uit dat kerkgemeenschappen meer levensvatbaar en toekomstbestendig worden. Dat kan bijvoorbeeld door het stimuleren van gedeeld gebruik en nevenbestemming, zodat kerkgemeenschappen financieel gezond blijven. Ook het stimuleren van kennisdeling voor en door kerken en het bemiddelen in de samenwerking tussen kerken is een manier – zo kunnen kerken zich professionaliseren. Ook zoeken gemeenten de samenwerking op met de kerken en faciliteren ze. De gemeente Hoorn bijvoorbeeld ondersteunt en faciliteert het Platform Religieus Erfgoed. Soms doet de gemeente juist een stap terug en laat het initiatief aan de burger (kerkeigenaren) – soms in combinatie met hulp aan kerkbesturen om subsidies beter te benutten, zoals de gemeente Hollands Kroon zich voorneemt.
- **Beter contact tussen gemeente en kerkbestuur en tussen kerkeigenaren onderling**
De gemeenten stellen zichzelf ten doel om beter benaderbaar te zijn en goed contact te onderhouden met kerkeigenaren en kerkbesturen. Dat is ook nodig, want uit voor deze handreiking gehouden interviews blijkt dat kerkeigenaren en kerkbesturen het contact met de gemeente lastig vinden. Vaak is een algemeen klantcontactcentrum met veel verschillende afdelingen en ambtenaren een lastige horde om het juiste contact te vinden. De behoefte bij de kerken aan contact met de gemeente is groot, omdat de toekomst van veel kerkgemeenschappen onzeker is. De ambitie in de kerkenvisie kan dan zijn om één kerkenloket in het leven te roepen waar kerkeigenaren terecht kunnen met al hun vragen, bijvoorbeeld over verduurzaming,

zoals in de gemeente Hoorn. Interne afstemming is ook essentieel. De gemeente Amstelveen streeft zelfs naar een interne taskforce, ‘Toekomst kerken in Amstelveen’ geheten, met vertegenwoordigers van verschillende beleidsafdelingen.

- **Het beschermen van monumentale kerken**
Een andere terugkerende ambitie is een brede herwaardering van het kerkenbestand. Niet alle kerkgebouwen zijn beschermd als monument terwijl sommige monumentale kerken lang geleden al zijn aangewezen. De kerkenvisie is aanleiding om de collectie monumentale kerken te actualiseren en in onderzoek te brengen tot aanwijzing als gemeentelijk monument. Ook worden de beschrijvingen van bestaande monumenten geactualiseerd. In Zaanstad zijn bijvoorbeeld ‘karakterkaarten’ ontwikkeld als alternatief voor de traditionele monumentenbeschrijving.

In een enkel geval is de kerkenvisie zelfs de aanleiding om het erfgoedbeleid aan te passen. In Den Helder worden de mogelijkheden onderzocht om beeldbepalende panden beter te beschermen tegen sloop via een paraplubestemmingsplan of het omgevingsplan.

Tot slot wordt in de kerkenvisies vooruitgekeken op de mogelijkheden die de Omgevingswet biedt voor andere vormen van bescherming. Den Helder onderzoekt hoe de stedenbouwkundige waarde van kerken geborgd kan worden in het omgevingsplan.

- **Een passende herbestemming voor kerken**
Alle gemeenten ambiëren een gezonde herbestemming voor waardevolle kerkgebouwen. Gemeenten kunnen daarbij kiezen voor een overwegend sturende rol, meer een regierol of een faciliterende/ondersteunende rol. Amstelveen neemt zelf het heft in handen door een onderzoek te starten naar de mogelijkheid om het maatschappelijk vastgoed in eigen bezit af te stoten en de functies daarin

Paaskerk, Amstelveen

onder te brengen in kerken. Omdat kerken vaak al op een centrale plek in de wijk staan en geschikt zijn als ontmoetingsruimte, slaat de gemeente hierbij twee vliegen in één klap. Alkmaar heeft met de kerkenvisie zijn kerkenbestand in kaart gebracht en kan daarmee adequaat reageren op herbestemmingskwesties. De gemeente wil vanuit een regierol kunnen handelen met inhoudelijke, procedurele en ondersteunende tools – denk aan het uitvoeren van een vooronderzoek waarbij gekeken wordt naar de ruimtelijke impact van een herbestemming. Zaanstad sorteert met zijn ‘kerkenpaspoort’ voor op herbestemmingsvraagstukken. De uitgebreide kerkenpaspoorten in de kerkenvisie van Zaanstad benoemen namelijk al de ontwikkelruimte en transformatiemogelijkheden. Gemeenten hechten veel waarde aan het publieke karakter van kerken – een kerk is van oorsprong immers een publiek gebouw, vaak op een centrale plek in de wijk of het dorp. Met een herbestemming als kantoor of woning verdwijnt het openbare karakter en ondergraven de noodzakelijke ingrepen al snel de monumentale waarde van de kerk. Echter een publieke functie is niet altijd voorhanden en leegstand is onwenselijk. Gemeenten willen dus ook ruimte bieden voor verandering. Dit is een terugkerend dilemma: wanneer kiezen voor een herbestemming die optimaal past bij het kerkgebouw en wanneer kiezen voor een niet-publieke functie die meer ingrepen in het gebouw vergt?

- **Verduurzaming van kerken**
Duurzaamheid is in alle gemeenten een belangrijk thema en dat is ook terug te zien in kerkenvisies. In veel kerkenpaspoorten is informatie opgenomen over duurzaamheid. Bijvoorbeeld door in kaart te brengen wat er al gedaan is aan verduurzaming en het aanbieden van een duurzaamheidsscan. Hoorn is van plan om duurzaamheidsscans aan te bieden aan kerkeigenaren en wil op een netwerkbijeenkomst met betrokkenen dit thema aansnijden. Ook Amstelveen en Alkmaar bieden alle kerkeigenaren een inventariserend duurzaamheidsonderzoek aan.

Sri Varātharāja, Den Helder

Gemeenten * (opstellers van de ker- kenvisie)	Ambities
<u>Amstelveen</u> (COUP)	<ul style="list-style-type: none"> Het stimuleren van nevenbestemmingen om de exploitatiemogelijkheden van een kerkgemeenschap te vergroten en eventueel geleidelijk naar een herbestemming te groeien. Onderzoek doen naar kansen om maatschappelijke voorzieningen naar kerkgebouwen te verplaatsen. Inventarisatie van (internationale) geloofsgemeenschappen die geen eigen kerkgebouw hebben en die op zoek zijn naar huisvesting. De gemeente en kerkeigenaren bundelen hun krachten in de taskforce ‘Toekomst kerken in Amstelveen’.
<u>Alkmaar</u> (COUP en APPM)	<ul style="list-style-type: none"> Digitaal kerkenlandschap met alle kerken, met filters te sorteren op kaart. Kerkenpaspoort en kansenkaart met de ontwikkelpotentie per kerk. Gemeentelijk coördinatiepunt voor interne procesbegeleiding en vraagbaak. Integrale planbehandeling in voortraject omgevingsvergunning. Vertrouwenspersoon voor kerkeigenaren, professional voor advies en procesbegeleiding. Stappen met handreiking voor vitalisering van kerken inclusief vooronderzoek en/of marktconsultatie. Kerkenplatform (online en fysiek netwerk) voor het uitwisselen van kennis en vraag en aanbod.
Den Helder (MOOI Noord-Holland)	<ul style="list-style-type: none"> Eén kerk wordt in onderzoek gebracht tot aanwijzing als gemeentelijk monument. Er komt één gemeentelijk contactpersoon die beschikbaar is voor de zijdelingse ondersteuning bij herbestemming van kerken en bemiddelt bij de totstandkoming van een samenwerkingsverband tussen kerkeigenaren. Onderzoek naar het omschrijven en beschermen van de stedenbouwkundige waarde van de kerken in de omgevingsvisie en het omgevingsplan.
Hollands Kroon (De Kerkvernieuwers)	<ul style="list-style-type: none"> Een verbindende en regisserende rol innemen in actuele kwesties omtrent religieus erfgoed. Het identificeren van en verwijzen naar relevante subsidies bij onder andere het Rijk en de provincie. Kennisdeling en netwerkvorming over ontwikkelvraagstukken stimuleren. Participatie omwonenden bij herbestemming stimuleren en borgen.
Hoorn (MOOI Noord-Holland)	<ul style="list-style-type: none"> Het vergroten en verstevigen van het bestaande netwerk Platform Religieus Erfgoed met alle kerkgebouwen, dus ook niet-monumenten. Een kerkenloket opzetten voor het beantwoorden van vragen van kerkeigenaren. Kerkeigenaren helpen bij de verduurzaming van hun kerkgebouw, onder andere door energiescans aan te bieden.
(DaF Architecten, Rechurch, De Cultu- rele Zaak, Wijmans Cultuurperspectief, Zaanstad)	<ul style="list-style-type: none"> Platform voor dialoog tussen kerkeigenaren waarbij de rol van de gemeente verschuift van coproducerend naar faciliterend. Karakterkaarten met cultuurhistorische, ruimtelijke en maatschappelijke waarden als alternatief voor de traditionele monumentenomschrijving. Een uitgebreid kerkenpaspoort met daarin de ontwikkelruimte en transformatiemogelijkheden voor de toekomst.

Deze selectie van ambities geeft een beeld van de gemene deler tussen kerkenvisies. In de onderzochte kerkenvisies zijn nog andere ambities en doelen geformuleerd.

* Bij het samenstellen van deze handleiding waren alleen de kerkenvisies van Amstelveen en Alkmaar gepubliceerd. Klik op de link om ze te bekijken. De meeste andere zullen binnenkort ook via de websites van de gemeente zijn in te zien.

3. Kerken in het omgevingsplan

Het omgevingsplan bevat de gemeentelijke regels voor de fysieke leefomgeving. Kerken vallen daar ook onder. De gemeente kan daarom ambities uit de kerkenvisie vertalen naar regels in het omgevingsplan. Te denken valt aan het beschermen van monumentale kerken, het behouden van de centrale plek in de gemeenschap als ontmoetingsfunctie, het stimuleren van een passende herbestemming of het vrijhouden van zichtlijnen op kerken. In het omgevingsplan kunnen regels worden opgenomen over bijvoorbeeld het gebruik van kerken, sloop en bouwkundige ingrepen.

Gemeenten moeten ervoor zorgen dat de regels in het omgevingsplan leiden tot een 'evenwichtige toedeling van functies aan locaties' (artikel 4.2, eerste lid, Omgevingswet (Ow)). Een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan kan worden bereikt door:

- regels aan activiteiten te stellen voor (een gedeelte van) het grondgebied;
- functieaanduidingen met de toegelaten activiteiten (met regels) te koppelen aan locaties.

Gemeenten hebben tot 31 december 2029 om het omgevingsplan voor het hele grondgebied vast te stellen. Tot dan is het tijdelijke omgevingsplan van kracht en kunnen gemeenten gefaseerd werken aan het definitieve omgevingsplan. Er is geen vaste structuur voor het omgevingsplan, wel begint het steeds duidelijker te worden hoe het eruit kan zien. De VNG heeft een 'Casco omgevingsplan' en meerdere 'gebiedsgerichte staalkaarten' opgesteld. Kerken worden daarin niet expliciet genoemd, maar de staalkaarten bieden wel inzicht in de mogelijke structuur en het type regels die van toepassing kunnen zijn.

Voorafgaand aan het opstellen van een omgevingsplan is het goed om in beeld te brengen wat de kaders voor het omgevingsplan zijn, en dus ook voor kerken. Rijk en provincies kunnen instructies aan gemeenten geven die zien op de inhoud of motivering van een omgevingsplan. De verwachting is dat er geen specifieke instructieregels van toepassing zijn voor kerken, maar wel voor meer

algemene waarden van kerken, zoals de stedenbouwkundige waarde, de waarde van het groen of een beschermingsregime zoals de status 'gemeentelijk monument'.

3.1 Het omgevingsplan in relatie tot de kerkenvisie

Belangrijk is om te bepalen welke regels in het omgevingsplan moeten worden opgenomen voor kerken. Het gaat dan om de beantwoording van de vragen: wat moet, wil of kan de gemeente in het omgevingsplan regelen en waarom?

De ambities en doelen in een kerkenvisie zijn een eerste stap, deze motiveren wat je in het omgevingsplan wilt regelen en waarom

Hoe concreter de ambities in een visie zijn uitgewerkt, hoe beter ze vertaald kunnen worden naar juridische regels in het omgevingsplan. Daarvoor bieden de verschillende soorten ambities uit de kerkenvisie aanknopingspunten. De meeste gebouwgerichte, gebruiksgerichte en ruimtelijke ambities kunnen direct geborgd worden in het omgevingsplan.

- Gebouwgerichte ambities zoals behoud van een kerkgebouw, bieden van uitbreidingsmogelijkheden en toestaan van verduurzamingsmaatregelen kunnen met regels voor bouw- en sloopactiviteiten geregeld worden.
- Gebruiksgerichte ambities voor hoofd- en nevenactiviteiten (specifiek ruime herbestemmingsmogelijkheden of alleen richten op ontmoetingsfuncties) kunnen geregeld worden door het toestaan van bepaalde gebruiksactiviteiten.

Heilige Nicolaaskerk Den Helder tijdelijk ingericht als sportschool.

- Ruimtelijke ambities zoals zichtbaarheid als baken, verkeersattractie en parkeren of de ligging ten opzichte van groen of pleinen hebben vooral betrekking op functies en activiteiten die mogelijk worden gemaakt in de omgeving. Dit vraagt dus vooral afstemming met wat er in de omgeving mogelijk wordt gemaakt. Voor monumentale kerken verplicht het Rijk zelfs om in het omgevingsplan rekening te houden met mogelijke activiteiten in de omgeving die van invloed kunnen zijn op het monument (art. 5.130 Besluit kwaliteit leefomgeving).
- Sociaal-maatschappelijke ambities zoals het aantrekken van jonge mensen bij de kerk, liggen minder voor de hand om te regelen met het omgevingsplan. Het sturen op specifiek gebruik van kerken in het omgevingsplan kan wel indirect bijdragen aan de sociaal-maatschappelijke ambities.

De gemeente heeft wellicht ruimtelijke opgaven en ambities op andere beleidsterreinen waar kerken een bijdrage aan kunnen leveren (erfgoed, leefbaarheid, duurzaamheid et cetera). In plaats van 'Wat hebben kerken nodig?' kan de vraag ook zijn 'Wat kunnen kerken (nog meer) betekenen?' Afstemming met andere beleidssectoren en bespreekbaar maken van koppelkansen kan daarbij helpen. Via deze weg kunnen de ambities van een kerkenvisie alsnog hun weg vinden in het omgevingsplan, geheel volgens het integrale gedachtegoed van de Omgevingswet.

3.2 De kerk als functie

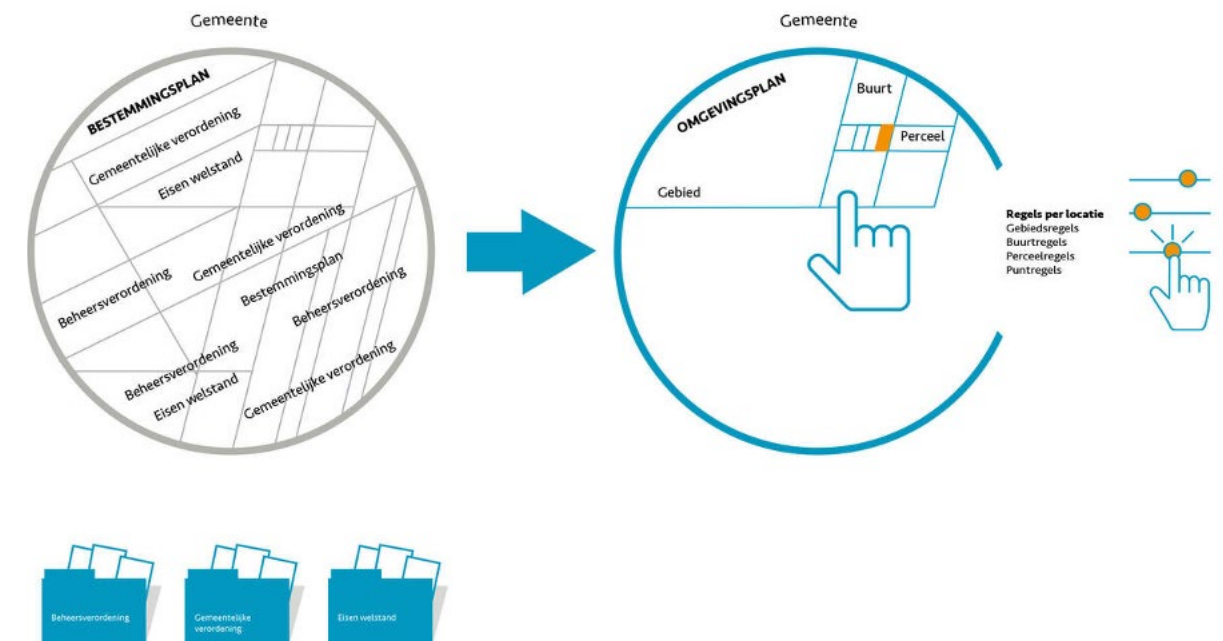
In het omgevingsplan kunnen kerken aangewezen worden. Het meest eenvoudig is om te werken met functies. Een functie bestaat uit een werkingsgebied (de locatie) en aanduiding van de functie zoals 'beeldbepalend pand' of specifiek 'kerk'. Een locatie kan ook meerdere functies krijgen – bijvoorbeeld een kerkgebouw kan naast een functie 'beeldbepalend pand' of 'kerk' ook de functie 'wonen' of 'maatschappelijk' krijgen. Overigens hóéft een locatie geen functie te hebben.

Niet de functie of aanwijzing 'beeldbepalend pand' of 'kerk' bepaalt het beschermingsniveau, maar de regels

Om te voorkomen dat een kerk een overdaad aan functies krijgt toegewezen, is het belangrijk om vooraf goed na te denken over wat je wilt regelen voor kerken. Een gemeente kan ervoor kiezen om alle kerken te scharen onder de functie 'beeldbepalend pand' en daarvoor generieke regels opstellen voor verbouwen, slopen of herbestemmen. Of ze kan de functie 'beeldbepalend pand' nader specificeren per categorie. De functie krijgt dan een aanvullende aanduiding zoals 'beeldbepalend pand – kerk' of een eigen functie 'kerk'. Dat is alleen nodig als het gewenst is specifieke regels voor kerken op te nemen – bijvoorbeeld om bepaalde gebruiksactiviteiten mogelijk te maken voor uitsluitend kerken.

Als gekozen wordt voor de functie 'kerk' kan daar ook een onderverdeling in worden aangebracht. Daarmee is het mogelijk om functiecategorieën aan te geven op basis van de kerkenvisie. Denk aan 'kerk' met de extra aanduiding 'behoud' of 'transformatie' om de ambitie mee te verwoorden, of 'waardevol' of 'beeldbepalend' om de waardering te benoemen.

Eventuele waardering en categorisering kan het beste in een zo'n vroeg mogelijk stadium plaatsvinden met brede participatie en betrokkenheid – bij voorkeur al bij het opstellen van de kerkenvisie.

Bron: gemeente Zaanstad

3.3 Werkingsgebieden voor kerken

Een belangrijk onderdeel van de aanwijzing van de kerk als functie is het vastleggen van de locatie waarvoor de regels voor de kerk gaan gelden: het werkingsgebied. Dit kan het gehele gemeentelijke grondgebied zijn, maar ook een gebouw of erf. Een werkingsgebied kan ook bestaan uit een verzameling locaties, zoals het werkingsgebied 'kerk' dat bestaat uit alle percelen waar een kerk op staat. Door het vastleggen van het werkingsgebied voor een kerk zijn de regels alleen zichtbaar op de locaties waar deze werking hebben. De gemeente kan zo per werkingsgebied de mate van zorg en regie bepalen.

Wat is het werkingsgebied van een kerk? Alleen het gebouw of het erf of ook de directe omgeving? Dit hangt af van wat de gemeente wil regelen. Vooral van belang is voor welke activiteiten regels gewenst zijn. Een vergunningplicht voor een aanleg-, bouw- of sloopactiviteit kan voor het hele perceel van toepassing zijn. Een specifieke gebruiksactiviteit kan daarentegen weer alleen voor het gebouw – of een deel daarvan – van toepassing zijn. De

bestaande gebruiksactiviteiten kunnen in een algemene regel altijd worden toelaten (tenzij je bewust kiest voor herbestemming), maar met of zonder vergunning kunnen ook nieuwe gebruiksactiviteiten mogelijk gemaakt worden.

Projectie op de Groenmarktkerk, Haarlem

Kernkwaliteiten vastleggen in het omgevingsplan

Met een functie 'kerk' of als subcategorie binnen de functie 'beeldbepalend pand' kan aangestuurd worden op het behoud van de specifieke kernkwaliteiten van kerkgebouwen. De kernkwaliteiten kunnen van elkaar verschillen, omdat ook kerken onderling verschillen. De volgende kenmerken komen echter vaak terug bij kerken en kunnen daarom als uitgangspunt dienen voor de regels in het omgevingsplan.

- **Ligging** – Sommige kerken vormen het centrum van een wijk of dorp. Zij zijn centraal gelegen, vaak op een plein of aan een kruising van hoofdwegen. De centrale ligging kan worden beschermd door bijvoorbeeld zorgvuldig om te gaan met de stedenbouwkundige situatie en de loop van de wegen.
- **Omringend groen** – Vaak liggen kerken op een ruimer perceel dan andere gebouwen zoals woningen, winkels of kantoren. Een kerkhof of een tuin is een waardevol element dat de omgevingskwaliteit versterkt. Met de regels in het omgevingsplan kan aangestuurd worden op het behoud van een groene omgeving van de kerk. Ook andere doelstellingen kunnen hiermee worden vastgelegd, zoals het bevorderen van biodiversiteit, waterberging of het zoeken naar oplossingen voor hitte- en droogteproblematiek.
- **Ensembles** – Kerken vormen vaak een ensemble met een pastorie of een consistorie. In het interbellum kwamen kerken in uitbreidingswijken tegelijk tot stand met de woningen en bijvoorbeeld schoolgebouwen. Zij zijn dan opgetrokken in dezelfde bouwstijl en vormen op die manier een architectonisch ensemble. Met de regels uit het omgevingsplan kan het behoud van dit soort ensembles worden veiliggesteld.
- **Zichtbaarheid** – Kerken zijn meestal veel groter dan de omringende gebouwen. Ze zijn ook vaak onderscheidend in hoogte, vooral als ze een toren hebben. Kerken hebben een bakenfunctie, omdat ze van verre goed zichtbaar zijn. Het is belangrijk om de elementen die bijdragen aan de stedenbouwkundige waarde, zoals een toren, de hoogte en de omvang te beschermen via de regels in het omgevingsplan. Ook bij sloop is het mogelijk om de locatie met nieuwbouw als markant oriëntatiepunt te behouden.
- **Erfinrichting** – Het erf van kerken kan ingericht zijn met elementen zoals een ijzeren hekwerk, een toegangshek, gedenkmونumenten of religieuze kunst. Door bij de bescherming van kerken rekening te houden met dit soort elementen op het erf, kunnen zij blijven bijdragen aan de herkenbaarheid van de religieuze context waarin het gebouw ontstaan is.
- **Architectuur** – Kerken zijn herkenbaar aan specifieke architectonische elementen zoals glas-in-loodramen, de vormgeving van de ingang, decoratieve elementen, religieuze beeltenissen, naamborden, torens, een kruisvormige plattegrond, de ruimtelijkheid van de kerkzaal, een doopvont, muurschilderingen et cetera. Via regels in het omgevingsplan kan aangestuurd worden op het behoud van de nagelvaste architectonische elementen die bijdragen aan de herkenbaarheid van de kerk.
- **Interieur** – De inrichting van een kerk kan uniek zijn en kan zelfs museale waarde hebben. Meestal zijn kerken met een uniek of museaal interieur al beschermd als monument – het is dan dus de vraag of het nodig is om via de status 'beeldbepalend pand' het interieur te beschermen. Mocht een gemeente hier wel voor kiezen dan gaat de aandacht uit naar het behoud van elementen zoals waardevolle objecten. Daarbij speelt altijd de afweging tussen het belang van interieurelementen en de toekomstmogelijkheden voor de kerk. Restricties voor het interieur kunnen grote gevolgen hebben voor de verbouwingsmogelijkheden van kerken.

3.4 Omgevingsplanregels voor kerken

Het omgevingsplan bevat de gemeentelijke regels voor de fysieke leefomgeving, dus ook met betrekking tot kerken. Met deze regels wordt de afwegingsruimte bepaald voor het wel of niet toestaan van bepaalde activiteiten³. Dat is lastig, want enerzijds gaat het om beschermen en behouden van aanwezige waarden en anderzijds loslaten en ruimte geven aan nieuwe gebruiksmogelijkheden. Deze afwegingsruimte kan de gemeente dus in het omgevingsplan bepalen door flexibiliteit te bieden of juist heel behoudend te zijn – afhankelijk van de eerder gestelde ambities en doelen.

Bij het opstellen van het omgevingsplan moet het opnemen van dubbele of conflicterende regels worden voorkomen. Als voor de functie ‘monument’ al regels voor slopen zijn opgenomen dan is het niet nodig specifiek voor monumentale kerken ook sloopregels op te stellen. Zorg daarom voor een goede afstemming tussen functies, activiteiten en regels en cluster zo veel mogelijk regels om een samenhangend en overzichtelijk geheel te krijgen.

Concrete doelen voor kerken in het omgevingsplan kunnen via zogenaamde doelregels oftewel ‘oogmerken’ voor specifieke activiteiten worden opgenomen. Bijvoorbeeld voor bouwactiviteiten: ‘De regels voor bouwen zijn gesteld met het oog op het beschermen van de stedenbouwkundige en landschappelijke waarden, de architectonische kwaliteit van bouwwerken, etc.’ Dat kan ook specifiek voor kerken, zoals: ‘De regels voor de toegestane gebruiksactiviteiten in kerken zijn gericht op het behoud van de sociaal-maatschappelijke functie van kerken voor de gemeenschap.’

Het omgevingsplan kent meerdere regelniveaus. Voor maatwerk en het bepalen van het type regels is afstemming met een jurist noodzakelijk

Hoe concreter de ambities in een visie zijn uitgewerkt, hoe beter ze vertaald kunnen worden naar juridische regels in het omgevingsplan. Daarvoor bieden de verschillende soorten ambities uit de kerkenvisie aanknopingspunten. De meeste gebouwgerichte, gebruiksgesichte en ruimtelijke ambities kunnen direct geborgd worden in het omgevingsplan.

- Gebouwgerichte ambities zoals behoud van een kerkgebouw, bieden van uitbreidingsmogelijkheden en toestaan van verduurzamingsmaatregelen kunnen met regels voor bouw- en sloopactiviteiten geregeld worden.
- Gebruiksgesichte ambities voor hoofd- en nevenactiviteiten (specifiek ruime herbestemmingsmogelijkheden of alleen richten op ontmoetingsfuncties) kunnen geregeld worden door het toestaan van bepaalde gebruiksactiviteiten.

Bron: Rho adviseurs

- **Niets regelen**

Als er voor een bepaalde activiteit geen regels (of zorgplichten) zijn opgenomen en er zijn geen rijksregels van toepassing, dan kan deze activiteit zonder meer worden uitgevoerd en zijn er geen beperkingen voor die activiteit. Dit is anders dan het huidige bestemmingsplan, waarbij in beginsel een algemeen verbod geldt.

- **Zorgplicht – direct werkend**

In het omgevingsplan kunnen specifieke zorgplichten worden opgenomen die direct en altijd van toepassing zijn, ongeacht of er een vergunning nodig is. Hiermee bepaalt de gemeente dat iedereen die een bepaalde activiteit in de leefomgeving onderneemt er zorg voor moet dragen dat de kwaliteit van deze leefomgeving in stand blijft dan wel verbetert. De Omgevingswet geeft al een aantal algemene zorgplichten, zoals de verantwoordelijkheid voor een goede omgevingskwaliteit. Specifieke zorgplichten in het omgevingsplan borduren voort op deze algemene zorgplicht, maar zijn concreter. Er kan direct opgetreden worden (bestuursrechtelijk of strafrechtelijk) of na het opleggen van een maatwerkvoorschrift, mits het omgevingsplan deze mogelijkheid biedt.

Voorbeeld. Een specifieke zorgplicht kan gericht zijn op het tegengaan van leegstand via een inspanningsverplichting voor de eigenaar om zodanig te handelen dat het gebouw geschikt en beschikbaar is voor een gebruik overeenkomstig de toegestane gebruiksactiviteiten. Als door handelen van de eigenaar of gebruiker de bouwkundige staat achteruitgaat, is sprake van overtreding van de zorgplicht. Om leegstand te monitoren kan een informatieplicht worden opgenomen die aangeeft dat de gemeente binnen een vastgestelde periode nadat een bestaande gebruiksactiviteit is gestaakt, hierover wordt geïnformeerd.

- **Algemene regels – direct werkend (toelaten zonder vergunning)**

Een algemene regel is duidelijk en direct werkend en bestaat uit gesloten normstellende

regels. Een nadere afweging is niet nodig en dus een vergunning ook niet. Denk aan regels voor kleine bouwkundige ingrepen die toegelaten worden zonder vergunning, of aan het toelaten van bepaald gebruik zonder dat daar een vergunning voor nodig is. Daar kan een meldingsplicht bij worden opgenomen. Hiermee verplicht de gemeente de initiatiefnemer om melding te maken als hij of zij de activiteit uitvoert. Dat geeft de gemeente de gelegenheid om achteraf te handhaven.

Voorbeeld. Voor bepaalde situaties en met duidelijke voorwaarden kan het plaatsen van zonnepanelen zonder vergunning worden toegestaan, bijvoorbeeld als ze uit het zicht worden geplaatst. De gemeente die wil waken dat aan de voorwaarden wordt voldaan, kan een meldingsplicht opnemen. Daarmee kan de gemeente maatwerkvoorschriften meegeven waaraan moet worden voldaan. Maatwerkvoorschriften gelden alleen voor individuele gevallen. Het bevoegd gezag kan met maatwerkvoorschriften de algemene regels nader invullen of aanvullen.

- **Vergunningplicht met beoordelingsregels (toelaten met vergunning)**

In het omgevingsplan regelt de gemeente de vergunningplichten. Nu wordt dat nog wettelijk geregeld, maar de Omgevingswet hevelt dat grotendeels over naar de gemeente. Activiteiten waarvoor volgens het omgevingsplan een vergunning nodig is heten omgevingsplanactiviteiten. Voor een omgevingsplanactiviteit gelden beoordelingsregels, die zijn opgenomen in het omgevingsplan. Deze geven aan onder welke voorwaarden het bevoegd gezag de vergunning kan verlenen of weigeren. Als de aanvraag niet voldoet aan de beoordelingsregels, wordt het vanzelf een aanvraag voor een buitenplanse omgevingsplanactiviteit.

Een beoordelingsregel kan gesloten zijn, maar ook open waardoor een bepaalde beoordelingsruimte ontstaat voor het college van burgemeester en wethouders. Een beoordelingsregel kan dus een kwantitatieve norm bevatten zoals een maximale bouwhoogte of

Opstandingskerk, Den Helder

gebruiksmogelijkheid. Maar hij kan ook een open kwalitatieve norm bevatten zoals ‘passen in het straatbeeld’. Bij een open norm kan het handig zijn om de regel te koppelen aan een beleidsregel. Een beleidsregel wordt door het college vastgesteld en bevat een nadere uitwerking van de open norm. Voor het uiterlijk van bouwwerken (nu welstand) is dat zelfs verplicht en is – als uitzondering – het juist de gemeenteraad die de beleidsregel moet vaststellen. Het college dient rekening te houden met de beleidsregel bij de afweging om wel of geen vergunning te verlenen. Daarbij kan advies worden gevraagd, bijvoorbeeld aan de gemeentelijke adviescommissie.

Het is bij een vergunningplicht mogelijk een onderzoeksplicht op te nemen bij een ingrijpende bouwactiviteit en/of herbestemming. Een onderzoeksplicht kan bijvoorbeeld inhouden dat de initiatiefnemer vooraf de cultuurhistorische, maatschappelijke en bouwhistorische waarde en de daaruit vloeiende transformatieruimte moet beschrijven, en moet motiveren hoe het nieuwe gebruik of de verbouwing bijdraagt aan de gestelde doelen. Dit onderzoek weegt het college – eventueel na advies van de gemeentelijke adviescommissie – mee in zijn besluit over de vergunningverlening.

Voorbeeld. *Het omgevingsplan kan een herbestemming van kerken vergunningplichtig maken. Open beoordelingsregels kunnen zorgen voor enige flexibiliteit om nieuwe gebruiksactiviteiten mogelijk te maken. Bijvoorbeeld door een beoordelingsregel op te nemen: ‘Bij nieuwe gebruiksactiviteiten zijn de nodige bouwkundige ingrepen alleen toegestaan als de bouwhistorische uitstraling van het exterieur van de kerk behouden blijft.’ Waar sprake is van beoordelingsruimte, is het belangrijk dit in de regel duidelijk aan te geven. Dit kan via de toevoeging ‘naar het oordeel van het college van burgemeester en wethouders’. Zonder deze toevoeging zal de afweging uiteindelijk door de rechter gemaakt worden. Ten slotte kan ook nog verwezen worden naar een beleidsregel voor het uiterlijk van bouwwerken als beoorde-*

lingskader. Hierin kunnen specifiek voor kerken aanvullende richtlijnen staan.

- **Verbodsbepaling**

Voor sommige activiteiten is een concrete verbodsbepaling nodig. Het is echter geen absoluut verbod omdat er altijd een verzoek kan worden gedaan om er met een buitenplanse vergunning van af te wijken.

3.5 Procesregels (participatie en advisering)

De Omgevingswet laat de participatie bij vergunningen over aan de initiatiefnemer. Als die voor participatie kiest moet zij of hij die participatie zelf vormgeven en uitvoeren. Stel dat de gemeente transformatie of herbestemming van een kerk binnenplans mogelijk maakt, dan hoeft de initiatiefnemer bij de vergunningaanvraag alleen maar te laten zien of en hoe zij/hij heeft geparticipeerd (indieningsvereiste). Het is niet mogelijk om initiatieven af te wijzen op grond van dit participatiecriterium. De gemeente kan natuurlijk wel een participatieprotocol of voorbeelden aanreiken die gericht zijn op initiatiefnemers.

Dat geldt niet voor een buitenplanse omgevingsplanactiviteit. De gemeenteraad kan daarvoor in het omgevingsplan activiteiten aanwijzen en kaders geven voor participatie – dus alleen als een activiteit niet past binnen de omgevingsplanregels. De gemeente moet dan alsnog kijken of het verlenen van de vergunning mogelijk is (een absoluut verbod bestaat dus niet).

Voorbeeld. *Als een gemeente een sturende rol wil spelen in participatie bij herbestemming van kerken moet zij nieuwe gebruiksactiviteiten waarvoor ingrijpende bouwkundige ingrepen nodig zijn buitenplans maken. Dat kan door specifiek voor kerken een vergunningplicht met zeer behoudende regels op te nemen voor bouw- en gebruiksactiviteiten. Bijvoorbeeld door alleen het huidige gebruik toe te staan. Bij elke afwijking is dan een buitenplanse vergunning nodig. Daarvoor volstaat een procesregel voor participatie zoals: ‘Voordat een buitenplanse omgevingsplanactiviteit wordt aangevraagd voor een activiteit die, gelet op de doelstellingen voor kerken, de cultuurhistorische en esthetische kwali-*

Kruiskerk, Amstelveen

teit van het interieur en exterieur van de kerk verslechtert of verstoort, is participatie van en overleg met derden verplicht.'

Een procesregel kan ook betrekking hebben op advisering bij vergunningaanvragen voor een activiteit. Het omgevingsplan schrijft dan voor welke activiteiten het college advies moet vragen aan de gemeentelijke adviescommissie (voorheen welstands- of monumentencommissie). Bij de beslissing op de aanvraag houdt het bevoegd gezag rekening met het advies van de gemeentelijke adviescommissie.

Voorbeeld. Er kan een artikel worden opgenomen voor alle vergunningplichtige bouwactiviteiten, zoals: 'Het college van burgemeester en wethouders vraagt advies aan de adviescommissie omgevingskwaliteit over een aanvraag om omgevingsvergunning voor het bouwen van een bouwwerk als bedoeld in artikel [...].'. Ook kan specifiek voor activiteiten bij herbestemming van een kerk in een beoordelingsregel de toevoeging worden opgenomen dat hierover advies wordt gevraagd aan de gemeentelijke adviescommissie.

Samenvatting en aanbevelingen

De kerkenvisie gaat over alle fysieke en niet-fysieke aspecten van kerken. De omgevingsvisie en het omgevingsplan richten zich alleen op de fysieke leefomgeving. De ruimtelijke en functionele aspecten van de kerkenvisie kunnen daarin prima een plek krijgen. De sociaal-maatschappelijke ambities kan de gemeente borgen met andere beleidsinstrumenten (communicatief, financieel, faciliterend et cetera).

De omgevingsvisie moet de aspecten van de fysieke leefomgeving integraal benaderen – erfgoed, identiteit en maatschappelijke opgaven zoals wonen, energie en klimaat spelen nagenoeg altijd een grote rol. In de bestaande omgevingsvisies is nog nauwelijks aandacht voor de mogelijkheden voor kerken bij deze onderwerpen. De kerkenvisie geeft daar meer inzicht in. Het advies is dan ook om verbanden te leggen tussen de kerkenvisie en de omgevingsvisie.

Neem in de kerkenvisie bijvoorbeeld een paragraaf op over de Omgevingswet waarin staat welke ambities op welke manier geborgd worden en welk instrument daarvoor geschikt is (omgevingsvisie, programma, omgevingsplan). Zorg dat de ambities in de kerkenvisie ook terugkomen in of afgestemd zijn op de omgevingsvisie. Leg daarbij relaties met de ruimtelijke en maatschappelijke ambities en opgaven. In een gemeente waar toerisme hoog op de agenda staat kunnen in de kerkenvisie bijvoorbeeld de toeristische mogelijkheden van kerken benoemd worden. Ook de kansen voor verduurzaming kunnen expliciet vermeld worden, om zo de verduurzaming van kerken te stimuleren.

In het omgevingsplan worden de concrete regels voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Wat is op een plek toegestaan en wat niet? Ook ten aanzien van kerken. De vraag rijst dan wel: Wat moet en wat wil de gemeente nog meer regelen voor kerken en hun omgeving? Naast de wettelijke verplichtingen voor bijvoorbeeld beschermd erfgoed kunnen de ambities uit de kerkenvisie leidend zijn. Gemeenten kunnen voor een groot deel zelf de (regel)structuur van het omgevingsplan bepalen. Daarbij is het belangrijk om tijdig met de gemeentelijke juristen in gesprek te gaan over hoe de ruimtelijke en functionele ambities voor kerken in het omgevingsplan te borgen zijn.

Het omgevingsplan kan regels bevatten voor bijvoorbeeld het gebruik van kerken en hun directe omgeving, voor sloop en bouwkundige ingrepen. Kerken kunnen opgenomen worden als 'beeldbepalend pand' of 'gemeentelijk monument', maar kunnen ook een eigen functiecategorie krijgen. Een kerk als functie met een eigen werkingsgebied is alleen nodig als de gemeente ook echt aparte regels voor kerken wil opnemen. Regel dus niet te veel, maar cluster regels zo veel mogelijk voor een samenhangend en overzichtelijk geheel. Voorkom dubbele en conflicterende regels door te zorgen voor een goede afstemming tussen functies, activiteiten en regels. Als voor de functie 'gemeentelijk monument' al regels voor slopen zijn opgenomen dan is het wellicht overbodig om voor de functie 'kerk' ook regels voor slopen vast te leggen.

Ten slotte: betrek collega's (juristen, stedenbouwkundigen en planologen) bij de totstandkoming van de kerkenvisie en zorg als verantwoordelijke voor het opstellen van de kerkenvisie ook dat je betrokken bent bij de omgevingsvisie en het omgevingsplan. Op die manier ontstaat vanzelf een wisselwerking en goede afstemming tussen de verschillende beleidsstukken.

Noten

1 | Het Interkerkelijke Contact in Overheidszaken – Kerkgebouwen (CIO-K) voorspelde in 2016 dat 30 tot 80 procent van de kerken in Nederland hun oorspronkelijke functie zullen verliezen. Deze ruime marge roept veel onzekerheid op.

2 | Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. 2021. Factsheet Kerkenvisies feiten en inzichten. [Hier downloaden](#).

3 | Het opnemen van regels in het omgevingsplan is niet vrijblijvend. Regels die de fysieke leefomgeving wijzigen, moeten in het omgevingsplan worden opgenomen (artikel 2.1, eerste lid Omgevingsbesluit) – bijvoorbeeld als het gaat om bouwen, kappen van bomen of ingrepen aan monumenten. Regels die wel over de fysieke leefomgeving gaan maar deze niet wijzigen, mogen in het omgevingsplan staan – denk aan het gebruik van gebouwen, het plaatsen van terrasmeubilair, het gebruik als hondenuitlaatplaats. Er is geen algemene plicht om ze op te nemen in het omgevingsplan.

Literatuur

- Gemeente Alkmaar, Kerkenvisie Alkmaar Tussenrapportage, 2020.
- Gemeente Amstelveen, Kerkenvisie Amstelveen Tussenrapportage, 2021.
- Gemeente Den Helder, Kerkenvisie Den Helder; Religieuze rijkdom aan zee, 2022.
- Gemeente Hoorn, Kerkenvisie Hoorn 2021-2022, 2022.
- Gemeente Zaanstad, Zaanse Kerkenvisie, 2022.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Kerkenvisies feiten en inzichten, Den Haag, 2021
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Bouwstenen voor een Kerkenvisie; handreiking 2019, Amersfoort, 2019.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Addendum 2021; aanvulling op Bouwstenen voor een Kerkenvisie, Amersfoort, 2021.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet, Amersfoort, 2020.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Kerkenvisies: van visie naar uitvoering; Handreiking 2022, Amersfoort, 2022.
- Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland, Cultureel erfgoed in het omgevingsplan, kansen en aandachtspunten, Alkmaar, 2021.
- Vereniging van Nederlandse gemeenten, Het casco voor het omgevingsplan, Den Haag, 2019

Interviews

Gehouden door Sander van Alphen MOOI Noord-Holland, december 2021

Astrid Zwaag – Beleidsmedewerker Erfgoed Gemeente Hollands Kroon

Ankie Petersen en Sander Ummelen – De Kerkvernieuwers

Colofon

Deze handreiking is een uitgave van het Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland Februari 2022

Tekst

Sander van Alphen
Bas Schout
Marrit van Zandbergen
Kim Zweerink

Redactie

Dorine van Hoogstraten

Eindredactie

Maarten Ettema

Beeld

Gemeente Alkmaar
Gemeente Amstelveen
Gemeente Zaanstad
Marcel Rob
André Russcher
Bart Treuren
MOOI Noord-Holland

Uitgave

**MOOI
NOORD-
HOLLAND**

ADVISEURS
OMGEVINGSKWALITEIT

Het Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF en wordt mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

info@steunpunterfgoednh.nl | www.steunpunterfgoednh.nl